

MÚHELY

FÜLÖP JÓZSEF

Richard Wagner nyílt levele Friedrich Nietzschehez
– fordítás bevezetővel

1872. január 2-án, viszonylag hosszú előmunkálatok után, került a bázeli könyvkereskedésekbe a huszonegy esztendő Friedrich Nietzsche *A tragédia születése a zene szelleméből* című könyve. Szerzője a háromszáz márka honoráriumon felül huszonöt saját példányt kért a kiadótól, E. W. Fritsch-től, amelyből hatot díszkiadásban készítettek el: ötöt velinpapírra, egyet pedig sárga papírra nyomtak. Nietzsche az egyedi példányt Cosima Wagnernek szánta. A könyv nagy sikernek indult (még fizetésemeléssel is járt), de megosztotta az olvasóközönséget, és végül szakmai botrány lett belőle.¹ Az ókortudomány képviselői nem osztották az elsősorban wagneriánus olvasók lelkesedését.² A szakma részéről az egyetlen támogató könyvismeretűt Nietzsche barátja, Erwin Rohde írta (akit Nietzsche korábban már ösztönzött műve népszerűsítésére), de azt a *Literarisches Centralblatt* elutasította, így új formájában a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*ban jelent meg május 26-án.³ A huszonnégy éves Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff négy nappal később, önköltségen adta ki *Zukunftphilologie!* című pamfletjét harminckét oldalon.⁴ Richard Wagner gúnyos hangvételű nyílt (válasz)levelét 1872. június 23-án közölte a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*. Rohde szintén nem hagyta annyiban Wilamowitz támadását: a negyvennyolc oldalas *Afterphilologie* október 15-én jelent meg. Az utolsó szó Wilamowitz-

¹ Nietzsche 1869 februárjában nevezték ki „rendkívüli professzornak” a bázeli egyetemre 3000 frankos fizetéssel. 1870 áprilisában „rendes professzori” kinevezést kapott, és 500 frank fizetésemelést. *A tragédia születése* kezdeti sikere nyomán az egyetem 4000 frankra emelte járandóságát januári visszamenőleges hatállyal. Amű részletes kiadástörténetét lásd: William H. SCHABERG: *Nietzsches Werk. Eine Publikationsgeschichte und kommentierte Bibliographie*, Schwabe & Co. AG, Basel, 2002, 43–48.

² Ennek kiterjedt irodalmából lásd például: Christian BENNE: *Nietzsche und die historisch-kritische Philologie*, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 2005, 300–321. A tudományág jelentősebb kézikönyvei és a történetét összefoglaló kiadványok a 20. század derekáig alig vettek tudomást a bázeli katedrát otthagyo és filozófussá vedlő Nietzsche első műveiről: Gherardo UGOLINI: „Philologus inter philologos”. *Philologus*, 147 (2003), 316–342.

³ Friedrich NIETZSCHE: *Briefwechsel. Kritische Gesamtausgabe, II.1*, hg. von Giorgio COLLI und Mazzino MONTINARI, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1977, 248. [A továbbiakban KGB.]

⁴ Ulrich von WILAMOWITZ-MÖLLENDORFF: *Zukunftphilologie! eine erwidrung auf Friedrich Nietzsches ord. professors der classischen philologie zu Basel „geburt der tragödie”*, Gebrüder Borntraeger, Berlin, 1872, 18. A *jövő filológiája* címadása ironikusan utal egyfelől Wagner 1861-es, lipcsei megjelenésű „*Zukunftsmusik*” című írására (és zenéjének közkeletű megnevezésére), valamint Nietzsche wagneriánus szellemben fogant reformtörekvéseire.

é volt, aki *A tragédia születése* megjelenése után több mint egy évvel, 1873. február 21-én adta ki huszonnégy oldalas, *Zukunftphilologie! Zweites Stück* című szövegét, mely alcíme szerint *válasz Fr. Nietzsche „[A] tragédia születése”* [című művének] *mentési kísérleteire*.

Ezenkívül néhány rövid, név nélküli vagy csak szignózott recenzió jelent meg Nietzsche könyvéről. A legkorábbi (és egyben a legrövidebb) olasz nyelven volt olvasható három hónappal *A tragédia születése* megjelenése után. A szerző szerint Nietzsche „jelentős írása” túl sok metafizikát tartalmaz, „mindenesetre úgy tűnik, hogy új szemléletmódja és felhasználhatósága révén magára vonja a tudósok figyelmét.”⁵ A második recenzió összegzése azonban már így szólt: „ennek az egyébként igen magas stílusban megírt könyvnek az eredményével nem tudunk egyetérteni.”⁶ A harmadik olyan tudósnek nevezi Nietzschét, „akiből egyáltalán nem hiányzik a szellem”, de „szélsőségekre ragadtatja magát egy téves művészeti irányzat [ti. a wagneri] iránti pusztán elfogultságból.”⁷

A heves, helyenként személyeskedő Wilamowitz–Rohde–Wagner-vitának Nietzsche szakmai tekintélye látta kárát. Az őszi szemeszterben az elmaradt hallgatók miatt csak egyetlen, a görög és római retorika tárgyában meghirdetett előadást tartott egy jogász és egy germanista hallgatónak. Nietzsche 1872. január 30-án levélben szólítja meg addig hallgatag patrónusát, a német klasszika-filológia *doyen*jét, Friedrich Ritschl: „Ön nem fogja tőlem rossz néven venni csodálkozásomat, hogy egyetlen szócskát sem hallok Öntől nemrégiben megjelent könyvemről... [...] úgy gondoltam, ha találkozott már az életében valami reménytelivel, akkor talán ez a könyv az, reményteli ókortudományunkra nézve, reményteli a német jellemre nézve... [...] Mindenekelőtt az a szándékom, hogy magam mellé állítsam a filológusok ifjabb nemzedékét.”⁸ A hiányolt szócska február 2-án így került bele a címzett naplójába: „Mesés levél Nietzschétől (= nagyzási hóbort).” De egy korábbi, 1871. december 31-én kelt bejegyzés sem hízelgő: „Könyv N.-tól[: A] tragédia születése (szellemes korhelykedés).”⁹ Ritschl végül 1872. február 14-én küldte meg – felesége által fogalmazott – válaszát tanítványának. A rövid, helyenként körülményes levél a könyv „futólagos átlapozása” mellett Ritschl idős korára hivatkozott: „túl idős vagyok ahhoz, hogy teljesen új élet- és szellemi utakat keressek. Egész természetem szerint, és ez itt a lényeg, olyan döntően az emberi dolgok történeti irányához és történeti szemléletéhez tartozom, hogy számomra a világ megváltása sosem tűnt megtalálhatónak egyik vagy másik filozófiai rendszerben.”¹⁰

⁵ La Rivista Europea, 1872/2, 402. Nietzsche tudott az ismertetőről: „Könyvem első ismertetője is megjelent, és nagyon jól sikerült – de hol! Az olasz Rivista Europeában! Ez szép és szimbolikus!” KGB II.1, 320.

⁶ Literarisches Centralblatt für Deutschland, Nr. 7, 15. Februar 1873, 195.

⁷ Philologischer Anzeiger, Bd. 5, 1873, Nr. 70, 138.

⁸ KGB II.1, 282.

⁹ Idézi Richard Frank KRUMMEL: *Nietzsche und der deutsche Geist*, Bd. I., Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1998, 10.

¹⁰ KGB II.2, 541.

Richard Wagner röviddel *A tragédia születése* megjelenése után írt Nietzsche-nek: „Szebbet, mint az Ön könyve, még nem olvastam.”¹¹ De Cosima naplóbejegyzései is elragadtatottságról tanúskodnak: „Délben R.-ot izgatottnak és felpezsdültnek látom Nietzsche professzor könyvétől. Boldog, hogy ezt megérte. Azt mondja, énutánam N[ietzsche] jön, és aztán Lenbach, aki a képét festette. [...] R. reméli, hogy Bayreuthban folyóiratot alapíthat, amelynek szerkesztője Nietzsche professzor lesz.”¹²

Nem telt el egy év, és Nietzsche leróhatta adósságát Wagner előtt. Theodor Puschmann (1844–1899), müncheni orvos és pszichiáter 1872-ben kiadott, hatvanhét oldalas könyvében – Wagner életútjának és librettóinak felszínes elemzésével – elmebetegnek minősítette a zeneszerzőt.¹³ Alfred Dove (1844–1916) történész pedig *Im neuen Reich* című hetilapjában közölt cikkel toldotta meg az „orvosi szakvéleményt”. Mindkettőjükhöz intézte Nietzsche 1873. január 3-án megjelent újévi szavait, Wagner védelmében.¹⁴

A nyilvánosság előtt, kis körben lezajlott és a szakmaiság talajáról gyakran elrugaszkodó vitába a mindig is erőteljes kiállást tanúsító, lobogó kedvű, de kívülálló Richard Wagner örömet kapcsolódott, még ha ezzel akaratlanul tovább súlyosbította is a klasszika-filológia fiatal professzorának helyzetét és szakmai megítélését. Feltételezhető, hogy Ritschl is részben a zeneszerző nyílt levele miatt ábrándult ki tanítványából.

Túl a nietzschei életrajz tényein a Wilamowitz-féle támadás tudománytörténeti és -szociológiai vetületei ugyancsak tanulságosak. Az ókortudomány referenciaműve, a *Der neue Pauly*¹⁵ 2001-ben önálló szócikket¹⁶ szentelt a fiatal tudósok vitájának. Joachim Latacz – *professor emeritus* a Bázeli Egyetem klasszika-filológia (*Gräzistik*) tanszékén – 1998-ban írt jelentős tanulmányt *A tragédia születése* tudománytörténeti helyzetéről, és szolgáltatott szakmai elégtételt a fiatal Nietzsche-nek.¹⁷

*

¹¹ KGB II.2, 272–273.

¹² Cosima WAGNER: *Napló*, Gondolat, Budapest, 1983, 105.

¹³ Dr. Th. PUSCHMANN: *Richard Wagner. Eine psychiatrische Studie*, Behr, Berlin, 1872.

¹⁴ Prof. Dr. Friedrich NIETZSCHE: *Ein Neujahrswort an den Herausgeber der Wochenschrift „Im neuen Reich“*. *Musikalisches Wochenblatt*, IV. Jhg., No. 3. (17. Januar 1873), 38.

¹⁵ A kiadvány egyik főszerkesztője, Hubert Cancik több tanulmányban elemezte a fiatal Nietzsche szövegeit és azok befogadástörténetét. Lásd például: *Der Einfluss Friedrich Nietzsches auf klassische Philologen in Deutschland bis 1945*. In Hellmut FLASHAR (Hg.): *Altertumswissenschaft in den 20er Jahren*, Franz Steiner, Stuttgart, 1995, 381–405; H. C.: *Nietzsches Antike. Vorlesung*, Metzler, Stuttgart – Weimar, 2000, különösen I–163.

¹⁶ Claudia UNGFEHR-KORTUS: *Nietzsche–Wilamowitz–Kontroverse*. In *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte, La-Ot*, Bd. 15/1, Metzler, Stuttgart – Weimar, 2001, 1062–1070.

¹⁷ J. L.: *Fruchtbares Ärgernis. Nietzsches ‘Geburt der Tragödie’ und die gräzistische Tragödienforschung*, Helbing & Lichtenhahn, Basel, 1998.

Friedrich Nietzschehez, a Bázeli Egyetem klasszika-filológia tanszékének rendes egyetemi tanárához

Drága Barátom!

Az imént olvastam el az Ön által megküldött pamfletet Dr. phil. *Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff*tól, és ebből az Ön, *A tragédia születése a zene szelleméből* című könyvére adott „válaszból” bizonyos benyomásokat szereztem, melyektől különböző, talán meghökkenítő kérdések formájában szeretnék megszabadulni, még hozzá annak reményében, hogy megválaszolásukkal éppoly termékeny magyarázatra bírhatom, mint történt ez a görög tragédia esetében.

Mindenekelőtt szeretném, ha megvilágosítaná előttem a művelődés egy jelenségét, amit magamon is tapasztaltam. Nem hiszem, hogy abban az időben, amikor a drezdai Kreuzschuléba jártam, akadt volna a klasszikus ókorért nálam lelkesebben rajongó ifjú; mindenekelőtt a görög mitológia és történelem bilincselte le, mégis éppen a görög nyelv stúdiuma volt az, amelyhez – szinte fegyvelemsértőn, a latint lehetőleg megkerülve – vonzódtam. Nem tudom megítélni, esetem mennyire volt rendhagyó; ám hivatkozhatom kedvenc tanáromnak, a reményeim szerint még élő Dr. *Sillig*nek¹⁸ lelkes igyekezetem kiváltotta különös rokonszenvére, aki biztos kézzel jelölte ki számomra a filológiát mint mesterséget. Bár még jól emlékszem, milyen végérvényes sikerrel irtották ki belőlem tanárait a lipcsei Nikolai- és Tomasschuléban e képességeket és hajlamokat, de ezen urak habitusa is magyarázattal szolgál rá; idővel mégis felötlött bennem a kétely, valóban elég mélyen gyökereztek-e bennem ama képességek és hajlamok, hiszen oly hamar csaptak át szöges ellentétükbe. Csak fejlődésem további szakaszában, legalábbis e folytonosan felbukkanó hajlamok nyomán ébredtem tudatára annak, hogy egy halálosan téves nevelés következtében valamit csakugyan elfojtottak bennem. Ama stúdiumoktól messze eltávolodó élet legizgatottabb fáradalmi közepette újra és újra az volt számomra az egyetlen megszabadító jótétemény, ha elmerültem az antik világban, bármilyen fáradtságot is okozott a szükséges nyelvi segédeszközök szinte teljes elvesztése. Ezzel szemben, még ha irigyelném is *Mendelssohnt* ügyes filológiájáért, csak csodálkozni tudok azon, hogy e készsége nem tartotta vissza attól, hogy éppen Szophoklész drámáihoz írjon zenét, mivel tökéletlen ismereteim ellenére több tisztelettel viseltettem az antik szellem iránt, mint amennyit ő itt láthatóan elárult magáról.¹⁹

¹⁸ Karl Julius Sillig (1801–1855) drezdai születésű filológus, aki különösen Caius Plinius Secundusról szóló tanulmányai révén vált ismertté. Wagner önéletrajzi könyvében is megemlékezett tanáráról: R. W.: *Mein Leben*, F. Bruchmann, München, 1911, 22–24.

¹⁹ Mendelssohn az 1840-es évek első felében, eredetileg IV. Frigyes Vilmos porosz király felkérésére zenésítette meg Szophoklész drámáit. A (Johann Jakob Christian Donner új német fordítása nyomán és August Böckh közreműködésével) férfikarra és zenekarra írt *Antigonét* (Op. 55) 1841. október 28-én mutatták be Potsdamban az udvar előtt Ludwig Tieck rendezésében. Az *Oedipus Coloneus* (Op. 93) 1845-ben készült el, de az *Oedipus Rex* befejezetlen maradt. Az *Antigoné* a következő évtizedekben nagy népszerűségnek örvendett világszerte.

Más muzsikuskat is megismertem, akik megőrizték jártasságukat a görögben, karmesterként, komponistaként és zenészként mégsem tudtak vele mihez kezdeni, míg én (különös módon!) a számomra oly nehezen hozzáférhető ókorból múzsai művészetszemléletemnek megfelelő ideált dolgoztam ki.²⁰ De bárhogy van is vele: bennem az a nyomasztó érzés támadt, hogy az ókor szelleme végtére is éppoly kevéssé tartozott görögnyelv-tanáraink hatáskörébe, mint amennyire, példának okáért, francianyelv-tanáraink esetében szükséges adalékként előfeltétel lehet a francia kultúra és történelem értése. Mármost Dr. phil. Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff ezzel szemben azt állítja, hogy a filológia tudományának egészen komoly célja Németország fiatalságának azt okítani, „hogy a klasszikus ókor biztosítja számára ama egyedül örökkévalót, mely a múzsák kegyességét ígéri, és bőséggel és tisztán egyedül a klasszikus ókor adhatja meg a tartalmat keblében, a formát szellemében.”

Gúnyiratának e pompás zárószavaitól még egészen elbűvölten most szétnéztem az újonnan létrejött német birodalomban e filológiai tudomány áldásos hatású ápolása kétségbevonhatatlan sikereinek, mely – tökéletesen zavartalan és önmagában megközelíthetetlenül lezárt – tudomány semerről meg nem támadható alapelvei szerint vezethette eddig a német ifjúságot. Először feltűnőnek találtam, hogy mindaz, ami nálunk a múzsák kegyétől függőnek mutatkozik, azaz egész művészetünk és költészetünk bárminemű filológia nélkül boldogul. Legalábbis úgy tűnik, hogy az alapos nyelvismeret szelleme általában, melynek mégiscsak a filológiából mint minden klasszikus stúdium alapjából kell kiindulnia, nem terjedt ki a német anyanyelv használatára. Hiszen az egyre bőségesebbé váló szakzsargon miatt, mely újságjainktól művészet- és irodalomtörténezeinkig terjed, csakhamar minden leírandó szó kapcsán abba a helyzetbe jutunk, hogy előbb fáradtságosan el kell töprengenünk, vajon az adott szó a valódi német nyelvműveléshez tartozik-e, nem pedig egy wisconsini tőzsdei lapból vették. – Persze ha ez a szépirodalom területén tűnik aggasztónak, még mindig mondhatjuk, hogy a filológiának ehhez semmi köze, mivel a múzsák közül kevésbé a művészetekét, mint a tudományokét érzi kötelességének szolgálni. Akkor talán főiskoláink fakultásain kellene rálelnünk hatékonyságára? A teológusok, jogászok és orvosok azonban tagadják, hogy dolgozunk vele. Így tehát csak maguk a filológusok azok, akik kölcsönösen egymást okítják, és vélhetően csakis abból a célból, hogy újabb meg újabb filológusokat képezzenek, tehát csak gimnáziumi tanárokat és egyetemi professzorokat, akik aztán újabb gimnáziumi tanárokat és egyetemi oktatókat nevelnek ki? Meg tudom érteni; arról van szó, hogy megőrizték a tudomány tisztaságát, és mindig fenntartsák az állam tiszteletét e tudomány iránt oly módon, hogy a filológia professzorainak stb. jelentős bérezése állandó lelkiismereti kötelezettség maradjon. De nem! Dr. phil. U. W. v. M. határozottan állítja, itt arról van szó, hogy a német fiatalságot mindenfé-

²⁰ Vö.: Wolfgang SCHADEWALDT: *Richard Wagner und die Griechen*. In Uő: *Hellas und Hesperien: gesammelte Schriften zur Antike und zur neueren Literatur in zwei Bänden*, Bd. 2, Artemis, Zürich – Stuttgart, 1970, 341–405; Bryan MAGEE: *Wagner világképe: a nagy operák filozófiai háttere*, Park, Budapest, 2013, 111–133.

le „aszketikus” eljárással felkészítsék „ama egyedül örökkévalóra”, mely „a múzsák kegyességét” ígéri. Tehát akkor a filológiában mégiscsak egy magasabb, azaz igazán teremtő művelődés törekvésének kell rejlenie? Nagyon valószínű – gondolom én! Csakhogy egy különös folyamat révén, melybe tudományága belekerült, e törekvés teljesen felbomlani látszik. Mert annyi világos, hogy a mai filológia semmilyen hatást nem gyakorol a német művelődés általános állapotára; miközben a teológiai kar lelkészeket és egyháztanácsosokat, a jogi bírókat és ügyvédeket, az orvosi pedig orvosokat ad, csupa gyakorlati hasznosságú polgárt, addig a filológia egyre-másra filológusokat, akik csak egymás között válnak hasznossá.

Látható, az indiai brahmanokat nem helyezték magasabbra, ezért olykor-olykor várható tőlük isteni ige. És valóban ezt várjuk: azt ugyanis, hogy ebből a csodálatos szférából kilép egyszer egy ember, s tudós szavak és borzalmas idézetek nélkül elmondja nekünk, *mit* is látnak meg a beavatottak számunkra, laikusok számára oly felfoghatatlan kutatásaik leple alatt, és ez megéri-e egy ennyire költséges kaszt fáradtságos fenntartását. De aztán valami igaz, nagy és szerfölött művelő legyen, nem ez az elegáns csengettyűszó, mellyel időnként elintéznék bennünket a „vegyes” hallgatósnak tartott, népszerű előadásokon. Csakhogy úgy tűnik, ez a nagy, igaz, amire várunk, roppant nehezen kifejezhető: itt bizonyos, szinte irtózatossá félsz uralkodik, mintha annak beismerésétől tartanának, hogy ha egyszer a filológiai fontoskodás titokzatos attribútumai nélkül, az összes idézet, jegyzet és a kisebb-nagyobb kollégák kellő és kölcsönös bókjai nélkül egyszerűen mindezen kellékek tartalmát akarnák felmutatni, azzal az egész tudomány elszomorító silányságát kellene leleplezniük. Gondolom, az erre vállalkozó nem tehetne mást, mint hogy jelentősen túlnyúlva a tisztán filológusi szakon, az emberi tudás forrásaiból élénkíti fel meddő tudományát, melyek eddig hiába várták megtermékenyítésüket a filológiától.

Mármost egy magát ilyen tette elszánó filológus vélhetően úgy járna, mint Ön, kedves Barátom, miután elhatározta magát a tragédia eredetéről szóló, mélyreható tanulmányának közzétételére. Rögtön láttuk, hogy itt olyan filológussal van dolgunk, aki hozzánk, nem pedig a filológusokhoz beszél; ez boldogsággal töltött el minket, és összeszedtük a bátorságunkat, amit a szokványos, oly idézetgazdag és oly halálosan tartalomszegény – például Homéroszról, a tragédiaköltőkről és hasonlókról szóló – filológiai értekezéseknek köszönhetően már teljesen elveszítettünk. Ezúttal volt szövegünk, de nem voltak jegyzetek; letekintettünk a magaslatról a nyílt síkságra, és nem zavart meg bennünket odalent, a csapszékben a parasztok verekedése. Ám úgy tűnik, utólag mégsem kapunk semmit: a filológia kitart amellett, hogy Ön az ő terepén áll, tehát semmiképpen sem független, hanem csak egy hitszegő, és ahogy nekünk, Önnek sem engedik el a jegyzetekkel való ütlegelést. Valóban kitört az égzengés: egy Dr. phil. megragadta a megfelelő filológiai mennykövet. De most olyan évszakban élünk, amikor egy ilyen zivatar hamar elvonul: amíg tombol, az okos otthon marad; a szabadjára eresztett bika elől kitérünk, és Szókratésszel együtt abszurdnak találjuk a számár patarúgását emberi rúgással viszonzni. De nekünk, akik csak szemlélői voltunk az eseményeknek, magyarázatra van szükségünk, mert nem értünk mindent.

Ezért is fordulok kérdéseimmel Önhöz.

Nem gondoltuk, hogy „a múzsák szolgálatában” ilyen durván mennek a dolgok, és „kegyük” olyan bárdolatlanságot hagy hátra, mint amit az „egyedül örökkévaló” birtokosánál tapasztalnunk kellett. Az a klasszikus nyelvtudós, aki egy „énfélőlem” után ugyanabban a mondatban egy „félőlem”-et is odabiggyeszt, szinte olyannak tűnik számunkra, mint egy sörtől snapszig tántorgó berlini naplopó a régi időkől: éppen ezt adja elő Dr. phil. U. v. M. gúnyiratának 18. oldalán. Aki semmit nem ért a filológiához, mint mi, mindenesetre hódolattal kitér egy ilyen úr állításai elől, ha azok a céh dokumentumtárából vett roppant idézetekre támaszkodnak; bennünk mégis óriási kétség támad, mégpedig nem is afelől, hogy e tudós akaratlanul nem értette meg az Ön írását, hanem legegyszerűbb képessége felől, hogy egyáltalán a legvilágosabbat megértette. Például amikor Goethe-idézete („Ez a világod! Még hogy világ!”²¹) értelméről úgy vélekedik, hogy Ön e szavakat optimistán idézte, amiért is úgy érzi (felháborodva azon, hogy Ön még Goethét sem tudja megérteni!), el kell magyaráznia Önnek, hogy „Faust keserű iróniával kérdez.” Minek nevezzük az ilyesmit? Nyilvános, irodalmi úton talán nehezen megválaszolható kérdés!

A magam részéről a jelen esetben szerzett tapasztalat igazán fájdalmas. Ön tudja, milyen komolysággal szorgalmaztam néhány évvel ezelőtt *Német művészet és német politika* című értekezésemben²² a klasszikus stúdiumok ápolását, mert úgy hittem, művészeink és irodalmárjaink mindinkább elhanyagolják ezeket, és emiatt egyre rosszabbra forduló nemzeti művelődésünknek kell elébe nézmem. De mi haszna a filológia területén tett erőfeszítéseknek? Egyszer J. Grimm tanulmányozása nyomán²³ átvettem az ónémet „Heilawac”-ot [szent vagy megszentelt, gyógyerejű víz], és hogy céloknak még inkább megfeleljen, átalakítottam „Weiawaga”-vá (olyan formává, mely a „Weihwasser”-ben [szenteltvíz] még ma is felismerhető), így jutottam a „wogen” [hullámoz] és „wiegen” [ringat], végül a „wellen” [buzog] és „wallen” [ring] rokon gyökérszavakhoz, és alkottam meg gyermekszobadalaink „Eia popeia”-mintájára sellőim alliterációs dallamát. És mit tapasztaltam? Az újságíró utcai fiataloktól az *Augsburger Allgemeinen*ig kigúnyolnak, most meg egy Dr. phil. alapozza „ún. költészet”-em iránti megvetését a számára közmondásossá vált „wigala weia”-ra – már ahogyan ő idézi.²⁴ És mindez gúnyiratának tősgyökeres német helyesírásával történik, miközben egyébként divatos tollforgatóink egyetlen

²¹ Márton László fordítása. Johann Wolfgang von GOETHE: *Faust*, Kalligram, Budapest, 2015, 25. Vö. Friedrich NIETZSCHE: *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus*, Magvető, Budapest, 2003, 99.

²² *A Deutsche Kunst und deutsche Politik* a *Süddeutsche Presse*-ben jelent meg tizenkét részletben 1867. szept. 24. és dec. 19. között, majd könyv alakban 1868-ban, Lipcsében; egyidejűleg *A nürnbergi mesterdalnokok* befejezésével.

²³ Vö. Jacob GRIMM: *Deutsche Mythologie*, Dieterichsche Buchhandlung, Göttingen, 1835, 326–332.

²⁴ *A Rajna kincse* sellőtémájának szövege helyesen: [Woglinde] „Weia! Waga! / Woge, du Welle, / walle zur Wiege! / Wagala weia! / Wallala, weiala weia!” („Hejja! hajja! / Hintáztass hullám habjaid hátán! / Hejja! hajja!” R. W.: *A Nibelung gyűrűje*, Szenci Molnár Társaság, Bp., 1998, 25. Blum Tamás fordítása.) Lásd ehhez KROÓ György: *Heilawac avagy délutáni álmom a kanapén. Négy tanulmány A Nibelung gyűrűjéről*, Zeneműkiadó, Bp., különösen 169–171.

affektáló színdarabja sem elég fád és könnyed, hogy például a Nibelung-mítosz filológiai magyarázói (amint azzal nemrég találkoztam) ne tartsák a régi népköltészet csodálatra méltó beteljesítésének.

Valóban, kedves Barátom, némi felvilágosítással tartozik nekünk. Azokban ugyanis, akikre most utalok, olyanokra talál, akiket a német művelődés iránti legsötétebb aggodalmak töltenek el. Ami szaporítja ezen aggodalmakat, az abban a különösen kedvező hírnévben rejlik, amivel ez a művelődés a virágzásának kezdeteivel csak nem régóta ismerkedő külföldiek körében bír, és amely hírnév narkotikus kábulatként hat vissza ránk, annyira tömjénezzük vele egymást. Bizonyára minden nép magában hordja a kretinizmus magját: a franciáknál látjuk, hogy az abszint most befejezi azt, amit az akadémia bevezetett, vagyis hogy minden érthetlenségen, amit éppen ezért akadémiájuk²⁵ kiűzött a nemzeti művelődésből, végül már csak együgyű gyerekek módjára nevetnek. Filológiánknak még nincs akkora *batalma*, mint a francia akadémiának, és a sörünk sem veszélyes annyira, mint az abszint; ám hozzáadódhatnak a németiség más tulajdonságai, melyek, mint az irigység és az ennek megfelelő kaján rágalmazás, együtt járnak egy annál kártékonyabb álnoksággal, minél inkább rátapad a régi idők derekasságának látszata, és annyira aggasztóak, hogy a nálunk hiányzó mérgek könnyedén pótolhatók velük.

*Hogy állnak művelődési intézményeink?*²⁶

Erről kérdezzük éppen Önt, akit a filológia egyik kiváló mestere részesített előnyben sokakkal szemben, és akit oly fiatalon hívtak meg a tanszékre, ahol hamar olyan jelentős bizalmat élvezett, hogy vehette magának a bátorságot, és merész állhatatossággal kilépett egy vétkes körből alkotó kézzel rámutatni az általa okozott károkra.

Adunk időt Önnek ehhez. Semmi sem sürgeti, legkevesbé az a Dr. phil., aki felszólította, hogy távozzon a tanszékről, amit Ön bizonyára ezen úr iránti szívességből sem tenne meg, mivel azon a tanszéken előreláthatóan nem válhatna belőle az Ön utódja. Amit várunk Öntől, az csak egy egész élet munkája lehet, még hozzá egy olyan férfi életéé, akire égető szükségünk van, és Ön ilyennek mutatkozik mindazok szemében, akik a német szellem legnemesebb forrásából, mélyen bensőséges komolyságából mindabban, ahol csak munkálkodik, felvilágosítást és iránymutatást kívánnak arról, milyen legyen a német művelődés, ha feladata legnemesebb céljaihoz segíteni az újra feltámadt nemzetet.

Szívből üdvözli Önt az Ön
Richard Wagnere
Bayreuth, 1872. június 12.

²⁵ Wagner máshol is erősen kritizálta a Richelieu alapította *Académie française*-t, vö. Carl Friedrich GLASENAPP: *Wagner-Enzyklopädie*, Georg Olms Verlag, Hildesheim – New York, 1977, 191.

²⁶ Nietzsche e témában tartott és sikeresnek mondható (egyetemi tekintélyét javarészt helyreállító), hatrészes bázeli előadássorozata magyarul: *Művelődési intézményeink jövőjéről*, Attraktor, Budapest, 2011.